

ORGANISERT KRIMINALITET – HVA NÅ?

AV PROFESSOR PER OLE JOHANSEN

*The nature of organized crime in Norway has not changed “radically” since the early 1990s. The problem for legitimate private business is (still) organized theft committed by ethnic Norwegians and gangs from Eastern Europe. Systematic extortion and “protection” is nearly unheard of. “Grey zone” cooperatives, i.e., between legitimate business and organized crime, are fairly rare by international standards, but seem likely to multiply in the future. Organized smuggling in alcohol, cigarettes or drugs remains very tempting for a businessman in need of fast money. Norway has no tradition whatsoever for alliances between organized crime and politicians. Corruption linked to organized crime is a minor problem. Norway is not an arena for major “criminal organizations”, but the loose groups and ever-changing networks that do exist seem to cause problems enough on their own.**

Problemet

Studiet av organisert kriminalitet har slitt med definitoriske avgrensninger. Feltets egne forskere har vært de mest skeptiske. Herbert Nelli, som var ekspert på italiensk - amerikansk kriminalhistorie, ville ikke bruke begrepet organisert kriminalitet i det hele tatt:

“In fact, organized crime, has appeared in so many different contexts, and to describe such a varied range of illegal activities (from relatively unstructured to highly centralized), that it is has no semblance of a precise meaning and is not utilized in this study.” (Nelli 1976: xi).

Mark Haller vinklet på *illegal enterprise* fremfor organisert kriminalitet i sine studier av illegale markeder. “Illegal enterprise - defined as the sale of illegal goods and services to customers who know that goods or services are illegal” (Haller 1990:297). Dwight Smith var fascinert av *likhetene* mellom illegal og legal business. “I mean by “illicit enterprise” the extension of legitimate market activities into areas proscribed, for the pursuit of profit and in response to latent illicit demand” (Smith 1982: 164). Da Alan Block ga ut *East side - West side* valgte han *organizing crime* som undertittel, ikke organisert kriminalitet (Block 1980).

Donald Cresseys fantombilde av en landsomfattende, monolittisk italiensk- amerikansk mafia som hadde kontroll med det meste, var et unntak fra de selvkritiske studiene av organisert kriminalitet (Cressey 1969). *Theft of Nation* er en pompøs og

* Title in English: *Organised Crime: What Now?* Original in Norwegian.

ukritisk bok, men den var ikke uten en viss innflytelse. Cressey skrev hva det hvite establishment likte å høre om italienske "innvandrere." Den etniske konspirasjonsmodellen er blitt hengende ved.

I de senere år har engelske, finske, hollandske, italienske, russiske, norske, polske, tyske, svenske og ukrainske studier av organisert kriminalitet utviklet seg til en selvstendig disiplin med klar europeisk forankring. Det finnes knapt en europeisk org krim forsker som ikke er kritisk eller ambivalent til begrepet organisert kriminalitet. Hollenderen Petrus Von Duyne går over steg når han kritiserer politifaglige definisjoner av organisert kriminalitet. (1996). Tyskeren Klaus von Lampe er saklig, men ambivalent. "The concept of "organized crime" is an American invention that has been superimposed on a heterogeneous European crime landscape. The overall picture is murky, fragmented, and often incompatible data, and culturally induced differences in perceptions and conceptualizations." (Lampe 2005: 403) Nordiske forskere deler denne ambivalensen (Johansen 1996, Aromaa 2005, Korsell 2008, Larsson 2008). I og med at diskusjonen om begrepet organisert kriminalitet har pågått i så mange år er det berettiget å spørre om man sprenger åpne dører ved å skrive en n^{te} artikkel om det samme. Svaret beror på om man går i ring, eller kommer videre med anvendbare modeller og konkrete undersøkelser.

Vi (lesere og forfatter) starter med et tilbakeblikk på *Nettverk i gråsonen. Et perspektiv på organisert kriminalitet* (Johansen 1996). Forholdet mellom *organisert kriminalitet og legal business* er neste tema, og det mest "lovende" når det gjelder organisert kriminalitet i Norge. Det verserer myter både om omfanget av organisert kriminalitet og om hva politiet faktisk gjør i forhold til organiserte kriminelle. *Kontrollforanstaltningene* - eller mangel på sådanne - er derfor et must i en diskusjon om organisert kriminalitet. Artikkelen avsluttes med en kobling av organisert kriminalitet til *illegale nettverk og illegale markeder*, og en argumentasjon for *historisk – kriminologiske studier*.

For 12 år siden

Nettverk i gråsonen tok for seg norsk og internasjonalt materiale om forholdet mellom legal business og organisert kriminalitet på midten av 1990-tallet for å tegne inn Norge på det internasjonale org krim - kartet. *Den kriminogene stigen*, som boken er bygget rundt, er en idealtipe. *Det nederste trinnet* var slik norsk næringsliv fremstilte seg selv: Et offer var et offer og forbryteren en forbryter; svart eller hvitt. Gangstere fra det post- kommunistiske Russland var den store trusselen mot norsk næringsliv i begynnelsen av 1990-tallet, i følge næringslivets trusselvurderinger. Det manglet ikke eksempler på næringsdrivende som var (uskyldige) ofre i de årene, men russerfrykten var ubegrunnet. Organiserte tyverier og heleri i regi av etniske norske vinningskriminelle hadde en lang tradisjon. "Lagene" på 1980 – tallet og i

første halvdel av 1990-tallet stjal ganske mye, med et sikkert blikk for hva som var etterspurt i næringslivet, for eksempel byggevarer, elektronikk, metaller, antikviteter, kunst og sigaretter. De likte en utfordring, var vågale i sin kriminelle fremferd, glade i å kjøre bil og dyktige på logistikk. Fakturasvindel var en annen (utbredt) modus, som var meget lønnsom og lite risikabel. Kriminelle "firmaer" sendte falske fakturaer til selvstendige næringsdrivende, men aldri på så store beløp at ofret så noen grunn til å gjøre en sak ut av det, av den grunn. Profesjonelle smuglere misbrukte legale firmanavn for å skjule illegal import av alkohol. Eksemplene på utpressing var derimot så få at de ikke kunne kalles noen trend i det hele tatt, i motsetning til den systematiske "beskyttelsen" i Japan, Russland, Italia og USA.

På det mellomste trinnet i stigen var ikke skillelinjene så klare. Organiserte kriminelle og legale næringsdrivende gjorde hverandre tjenester. Profesjonelle smuglere samarbeidet med næringsdrivende, og importerte brennevin og sprit som "legal" last. Proforma ansettelse i legale firmaer gjorde nytten for smuglere som trengte noe å vise til. Flere startet legale firmaer for å kunne smugle på en mer fordekt måte. Næringsdrivende med sans for eventyr og behov for raske penger smuglet for egen regning og "vasket" fortjenesten i firmaet, viss det var noe igjen etter luksusforbruket. Av 40 sentrale norske alkoholsmuglere i første halvdel av 1990-tallet hadde 38 en fortid i, eller en eller annen samtidig, selvstendig tilknytning til det private næringsliv (Johansen 1996).

Verdifulle varer og utstyr som kriminelle stjal fra forretninger og lagre og solgte til næringsdrivende som ikke stilte spørsmål, var det andre "store" samarbeidsprosjektet på det mellomste trinnet. Den enes død var den annens brød. Byggemateriell og maskiner ble "anonymisert" og solgt til byggefirmaer med agenda for økonomisk kriminalitet. Sigaretter, dagligvarer, antikviteter, moteklær, bruksgjenstander og sportsutstyr ble stjålet den ene dagen og satt på plass i andre butikkhyller noen dager senere. Men kriminell markedsregulering, som i Russland, Italia og USA var ukjent i Norge. Næringslivet hadde ingen tradisjon for å hyre inn gangstere til å fastsette priser og markedsandeler i bransjer hvor bedriftene konkurrerte hverandre i hjel. Den slags ordnet man selv.

Det øverste trinnet i en rekke land utenfor Norden, som blant annet Colombia, Italia, Russland, USA og Japan, var møtested for organiserte kriminelle, næringsdrivende, byråkrater, politikere og myndighetspersoner. I noen perioder var rollefordelingen rimelig klar, i andre perioder gled rollene over i hverandre. Organiserte kriminelle gjorde politikerne tjenester som "valgmedarbeidere" ved å fortelle de stemmeberettigede hvem de "burde" stemme på. Politisk opposisjon ble brakt til taushet. Lønnen for slike "tjenester" besto i immunitet, forrang til offentlige oppdrag, stillinger i lokal og regional administrasjon (uten å måtte møte på jobb) og rentefrie lån på ubegrenset tid. Politikere, byråkrater, næringsdrivende og organi-

serte kriminelle gikk sammen om økonomiske investeringer. Politikere var "store" i næringsliv og kriminalitet, og politisjefer og byråkrater ledende i det kriminelle. Verken Norge eller andre nordiske land var i nærheten av det øverste trinnet. De politiske institusjonene var tuftet på rettsstatens prinsipper, med unntak av den andre verdenskrig, den finske borgerkrigen og enkelte faser under den kalde krigen. Kriminelle gjenger glimret med sitt fravær i politiske valgkamper. Heller ikke under arbeidskonfliktene i mellomkrigstiden ble det engasjert kriminelle for å knekke fagbevegelsen. Arbeidsgivere og myndigheter presset rettsstatens grenser, men de kjente andre metoder som mobilisering av statspoliti og soldater, eller forhandlinger og amnesti, dersom tvangen og straffeforfølgningen virket mot sin hensikt. (Johansen 1977, Johansen 1987).

Fra forbudstiden til slutten av 1980-tallet ble det avslørt flere tilfeller av korrupsjon på lavere nivå innen tollvesenet og politiet. Men de temporære subkulturene i tollvesenet og de "råtne eplene" i politiet hadde aldri et slikt omfang eller føringer så høyt i byråkrati og politikk at det kunne sammenlignes med den systeminfinerte korrupsjonen i Italia, Colombia, Japan, Russland og USA. Det norske tollvesenets historie tyder (dessuten) på at korrupsjon var et mye større problem på 1950-tallet enn på 1990-tallet (Johansen 2004). Norge var ikke fri for korrupsjon, men det gjaldt legale næringsdrivende som "smurte" for å sikre seg en fordel, og kommunale byråkrater som forlangte "prosjenter" for tildeling av offentlige oppdrag (Folkvord 1990).

12 år senere

Et kriminalitetsbilde kan forandre seg mye på 12 år; på grunn av faktiske endringer, nye data, lovendringer og fordi sosiale problem defineres og takles på en annen måte. Men bildet kan relativt sett forbli det samme også, og særlig når det sees i et lengre historisk perspektiv.

Det nederste trinnet er minst like frekventert i dag som for 12 år siden. Katalogsvindlere arbeider mer eller mindre risikofritt. Etnisk norske lag og andre - generasjons innvandrere stjeler fra trailere, butikkyller, lagre, næringsbygg, private boliger og fritidseiendommer. Organiserte tyverier av luksusbiler ligger det også store penger i. Noen biler er kjørt strake veien til østeuropeiske land, andre er sendt sjøveis til Afrika.

Det er usikkert om det er flere ansatte innen handel og industri som stjeler i dag enn tidligere. Bedriftstyverier har funnet sted i alle år. Flere bransjer regner med at ansatte stjeler like mye som utenforstående, om ikke mer. Flertallet (av de som stjeler) stjeler *noe* til seg selv og sine venner. Mindretallet stjeler *mye* på bestilling fra helere og eksterne "kunder". Uærlige sikkerhetsfolk og vektere, bedriftens egne og innleide, er heller ingen ukjent problemstilling i norsk næringsliv. Tyveri når vokterne er på vakt for å hindre at ingen stjeler er en variant. Voktere som lekker

opplysninger om sikkerhetsrutiner og verditransporter eller ”raner” seg selv er en annen. Det har jobbet en uforholdsmessig stor andel personer med straffet bakgrunn i enkelte private sikkerhetsselskaper. Om de har søkt seg til slike sikkerhetsjobber for å fremme sine kriminelle interesser, fordi arbeidsoppgavene og autoriteten har tiltalt dem, eller simpelthen fordi det ikke var noe annet arbeid å få på det aktuelle tidspunktet, kan det ikke gis noe generelt svar på. Men at handlingsmennesker og sensasjonssøkere med fleksibel moral kan ha følt en viss fascinasjon for selve yrket kan ikke utelukkes. Vektene har fått et visst rykte for fysisk aggressivitet. Man kan spørre seg om det skyldes manglende opplæring eller *nettopp* opplæring for noen av dem, i en tidligere kriminell fase av livet.

Polske, litauiske og rumenske ”lag” gjør mye mer ut av seg. Noen er deltidskriminelle på turistvisum. Andre gir et mer organisert inntrykk, sett i lys av hvor selektivt de stjeler, hvor mye de stjeler, logistikken og samarbeidet med mottakere i markedene i Øst - Europa. I første halvdel av 1990- tallet gikk det rykter om at kriminelle russere var i ferd med å ta kontrollen med spilleklubber, illegal utlånsvirksomhet og narkotika i Norge. Det var ikke tilfellet, og er det heller ikke i dag, verken for russere eller andre øst - europeere. Det ville krevd helt andre kontakter og nettverk i Norge, men polakkenes, litauernes og rumenernes svakheter er en styrke også. Så lenge de ikke har noe å gjøre med kriminelle nordmenn som kan tyste på dem, er de relativt skjermet. Norske kriminelle (i ubestemt flertall) er fæle til å tyste viss det kan redde dem ute av en knipe eller de har noe å hevne.

Økt kriminell aktivitet fra østeuropeiske lag var som man kunne forvente, sett i lys av forskjellen i levestandard og åpenheten i norske lokalsamfunn. Utviklingen i norske ransmiljøer i annen halvdel av 1990 - tallet, med den økte viljen til vold, det kriminelle statushierarkiet, risikovilligheten, sensasjonsjaget og den ekstreme dragingen til kriminelle penger kom derimot bakpå de fleste, bankene inkludert (Hanoa 2000). Ranerne ble kjendiser, og fikk medieomtale på linje med filmstjerner og rock stars.

Flere tilfeller av utpressing eller forsøk på utpressing av norske næringsdrivende er avslørt, eller blitt kjent underhånden, i den senere tid. De varierer fra patetisk amatørskap og personlige oppgjør til organisert utpressing med trusler og psykisk manipulering. Offer og familie er blitt truet på livet til å betale store beløp til ukjente utpressere, via ”forståelsesfulle” mellommenn. Utpressing med misligholdte lån som påskudd er en ny - gammel variant. Det nye er at innkreverne forlanger mye større ”strafferenter” enn tidligere. Skudd mot ofres hus, og kidnapping med påfølgende mishandling har overbevist traumatiserte ofre om at de burde gå med på hva det skal være. Brutalt og meget skremmende for ofrene, men ad hoc. Utpressing av selvstendige næringsdrivende i form av månedlige ”beskyttelsespenger” er uteblitt, bortsett fra noen få tilfeller i lukkede etniske miljøer. Men dersom ad hoc – tilfellene gjentar seg med nye ofre vil det kunne bli en kriminell nisje av det også.

Det mellomste trinnet har vært mer uoversiktlig etter at det illegale alkoholmarkedet gikk ut i sin største tillitskrise i nyere tid. Smuglingen på 1990 - tallet besto for det meste av 96 % ren sprit fra Spania, og var meget lukrativ på grunn av den enorme forskjellen på innkjøpspris og utsalgspris. En ikke tilsiktet import av metanol fra Portugal i 2002 med 18 påfølgende dødsfall og skrekkslagne spritkunder slo bunnen ut av markedet over natten. Markedet omstilte seg riktignok i løpet av noen få dager til øl og vin, som ble smuglet fra Tyskland med nye nettverk og oppdatert logistikk og distribusjon. Det illegale alkoholmarkedet er fortsatt et betydelig marked, men det kan ikke måles med spritsmuglingen på 1990 – tallet og brennevinssmuglingen på 1980-tallet. De alkoholrelaterte transaksjonene på det mellomste trinnet har avtatt, men muligens ikke i samme omfang som stagnasjonen i den illegale spritimporten. ”Firmasmuglere” som kombinerer legal og illegal business har nemlig en konkurransefordel, sammenlignet med profesjonelle smuglere, i at firmasmuglerne kan klare seg med mindre illegal profitt fordi de har de legale inntektene også.

Opplysninger fra flere miljøer kan tyde på en viss vekst i gråsonen for narkotikaens del. Noen flere næringsdrivende har begynt med smugling eller omsetning av narkotika. Enkelte smuglere har investert i legal virksomhet, som restaurant og detaljvarehandel. Omfanget er umulig å fastslå, men det er en ny trend, selv om den er liten per i dag. Svenske erfaringer peker i samme retning, med den interessante ”detalj” at flere av narkotikaentreprenørene synes mer interesserte i å begynne et nytt liv som lovlidige, borgerlige forretningsmenn enn å drive legal business ved hjelp av mafiametoder (Korsell 2008).

Smugling av matvarer til butikker og restauranter er en ny- gammel nisje, i likhet med selvstendige næringsdrivende som kjøper tjuvegods. Det samme gjelder smugling og detaljsalg av sigaretter, som har vært en trygg nisje i skyggen av alkoholsmuglingen i mange år. Erfarne smuglere har en viss tradisjon for å gå over til smugling av sigaretter når politiet beordres til å bruke mer tid på å spritsmuglingen. Smugling av sigaretter har aldri vært møtt med særlig moralsk indignasjon, selv om helseskadene er uomtvistelige. Privatkopier av diverse verdifulle varer og produkter er også en ekspanderende nisje, i overgangen mellom det nederste og mellomste trinnet. Noen detaljister kjøper i god tro, flere vet nok hva de er med på.

Kriminelle ”finansmeglere” og ”konsulenter” som krever inn gjeld på vegne av legale debitorer og formidler tvilsomme lån, er det flere av i dag enn på 1980 – tallet (Johansen og Stubberud 2008). Det er en forholdsvis lang tradisjon i Norge for brutal innkreving av ”svart” gjeld i kriminelle miljøer. Det nye er økningen i ”hvite” oppdrag, det vil si innkreving av gjeld som er opparbeidet ved legale lånetransaksjoner. Gjelden er ”hvit”, mens innkrevingen er voldelig og kriminell. Samarbeidet mellom kriminelle ”meglere” og legale finansfolk er et storbyfenomen, med enkelte avstikkere til bygd og småby. ”Meglernes” bakgrunn er noe variert. En kategori

startet med tradisjonell vinningskriminalitet og innkreving av "svart" gjeld, før de opparbeidet seg et navn og sikret seg lukrative oppdrag i gråsonen mellom legal og illegal business. Den "post – modernistiske" typen har skiftet mellom legale og kriminelle aktiviteter så lenge vi kan følge dem tilbake i karrieren. De har aldri sett noen moralsk forskjell i om de har "jobbet" på den ene eller annen måte. Legale finansfolk har hjulpet de kriminelle "meglerne" med investeringer av kriminelle penger. Noen flere organiserte kriminelle har startet legale firmaer.

Sett i forhold til 477 000 registrerte bedrifter i Norge i første halvår av 2008 er det antallet næringsdrivende som samarbeider med organiserte kriminelle og firmaer som er tuftet på penger fra organisert kriminalitet ganske lite. De kriminelle "finansmeglerne" som har kommet til i løpet av de siste årene kan telles til mellom 25 og 30 i Oslo og Østlandsområdet. (Johansen og Stubberud 2008) Bare i 2001 ble det etablert 35 537 nye *legale* firmaer i Norge. Gråsonene i Øst Europa, Italia, USA og en rekke latinamerikanske og asiatiske land er av en helt annen verden enn den norske. Systematisk utpressing av hele bransjer år ut og år inn, drap på politikere, direktører og journalister som "forretningsmetode", mafiafirmaer som markedsledere, økonomisk - kriminelle konsern med toppolitikere og organiserte kriminelle i sameie og sammenblanding av terrorisme og organisert kriminalitet er *meget* langt fra norsk virkelighet. Økonomisk kriminalitet er en mye viktigere problemstilling for norsk næringsliv enn den organiserte kriminaliteten. Men det spørs jo hva vi sammenligner det mellomste trinnet i den kriminogene stigen med med. Internasjonalt sett er denne gråsonen liten, og uten føringer til storindustrien, men den har gjort nytten. De illegale alkoholmarkedene i Norge ville ikke ha vært så omfattende og vedvarende uten samarbeidet med legale firmaer. Organiserte tyverier ville vært mindre interessant viss det ikke hadde vært for kunder i det private næringsliv. En økning i aktivitetene til et 30 - talls kriminelle "konsulenter" med innkreving av "hvit" gjeld ved mishandling, kidnapping og beskytning av private boliger og foretningslokaler vil ikke gå upaktet hen i et fredlig og tillitsfullt samfunn som det norske.

Vi vet mer i dag om norsk korrupsjon i inn- og utland. Flere "store" eksempler har kommet til, men det gjelder fortsatt legale næringsdrivende (Gedde-Dahl, Hafstad og Magnussen 2008). Hypotesen om norsk utakt kan formuleres som følger: *Jo mer organisert kriminell desto mindre korrupsjon. Jo mer legal desto større korrupsjon potensial.* De tradisjonelle økonomiske kriminelle kommer sann midt på treet. Noen mindre firmaer i (for eksempel) bygg og anlegg har betalt nøkkelpersoner i kommunal forvaltning for å få gunstige offentlige oppdrag, reelle og fiktive. Uomtvistelig lovbrudd, men økonomisk sett kan ikke de bestikkelsene sammenlignes med de formuene halvstatlige norske konsern har smurt med i internasjonal sammenheng for (blant annet) å sikre fremtidige oljeleveranser når norske oljebrønner begynner å tørke ut.

Det har versert flere rykter om koblinger mellom organisert kriminalitet og politisk terrorisme (i andre land), med finansiering fra Norge. Noen spor virker mer sannsynlig enn andre, men det gjenstår å skille realitetene fra løse rykter, plan- tet desinformasjon for å ramme politiske motstandere og opplegg som er teoretisk mulige, men ikke er påvist i praksis.

Demokratiet i Norge er ikke truet av organisert kriminalitet. Det er like utenkelig for toppolitikere og statsråder å rekruttere voldelige kriminelle for å gå til valg med køller og skytevåpen som det ville være å betale mafiafamilier for å forfalske valgresultatene. Det er nesten pinlig å skrive noe som er så selvsagt, til forskjell fra hvor interessant det er for utenlandske kriminologer og norske statsborgere i utlandet med andre referanser. De nordiske landene er *civic societies*, med mange politiske partier, et rikt organisasjonsliv, tillit borgerne i mellom og tro på felles spilleregler og abstrakte rettsprinsipper. Innvandringen fra land med andre politiske kulturer har ikke ført til noen påtagelige endringer i så henseende, selv om enkelte innvandrermiljøer har en viss tradisjon for klientistisk politikk.

Videre inn i gråsonen

Italieneren Vincenzo Ruggiero er en av de mest interessante analytikere av organisert kriminalitet i nyere tid, på grunn av *spørsmålene* han stiller. Ruggiero mener at forskjellene mellom organisert kriminalitet og økonomisk kriminalitet er så ubetydelige at begge lovbruddstyper bør kunne omtales som "organisert kriminalitet" (Ruggiero 1996). Petrus von Duyne skriver om kriminelle entreprenørskap, ikke så ulikt Mark Haller om illegal business (Duyne 2002). Det svenske BRÅ-miljøet har foretatt en rekke interessante nisjestudier av illegale markeder med businessperspektivet som en av flere innfallsvinkler (Korsell, Veber, Sund og Vesterhav 2005, Vesterhav, Skinnari og Korsell 2007). Innstillingen og metodene til Mika Junninen sine profesjonelle kriminelle har tydelige likhetstrekk med kapitalistisk pragmatisme (Junninen 2006). Norske studier har tatt opp lignende problemstillinger (Johansen 1996, Johansen 2004, Larsson 2004, Larsson 2008, Fahsing og Gottschalk 2008). Ivar A. Fahsing og Petter Gottschalk bruker markedsteori, organisasjonsteori, generell businessteori m.m. i sine analyser av organisert kriminalitet. De mener nok at likhetene mellom organisert kriminalitet og legal business er mer interessante enn forskjellene.

Begrepet *organisert kriminalitet* er like mangslungent som *legal næringsvirksomhet*. Likheter versus forskjeller mellom organisert kriminalitet, økonomisk kriminalitet og legal næringsvirksomhet beror (blant annet) på modus, typen varer og tjenester, marked, konjunkturer, varighet, personlighet, kriminelt gemytt, tids-epoke, lovgivning og hvor intens kontrollen er. Det er verken mulig eller ønskelig med "grand theory" som postulerer at det forholder seg på den *ene* eller på den *annen* måte, på tvers av tid og sted. Men et slikt forbehold er ikke til hinder for at

næringslivsrelatert faglitteratur kan bidra med en rekke nye perspektiv. Fahsing og Gottschalk gir en rekke interessante eksempler hvor mange måter det kan drives legal business på, og så også for illegale.

La oss forsøke med *In search of Excellence*, for vår egen del (Peters og Waterman 1982). Boken var kritisk til de påståtte stordriftsfordelene i næringslivet og trigget til debatt. Vellykkede bedrifter i Thomas J. Peters og Robert H. Watermans utvalg delegerte kompliserte oppgaver til mindre team. "The small groups are, quite simply, the basic organizational building blocks of excellent companies." (ibid: 126). Formelle regler ble begrenset til et minimum, til fordel for tempo og innovasjon. "The excellent get quick action because their organizations are fluid." (ibid: 130). Papirarbeid var det lite av. "Documentation is informal, and often scant." Samhandling og kommunikasjon var personlig og nettverksbasert. "The excellent companies are a vast network of informal, open communications." (ibid: sidene 121, 122). Samtlige team ble lagt ned etter en viss tid for å unngå rutiner og tunnelsyn.

Eliten av norske smuglere har arbeidet etter lignende prinsipper i mange år. Lagene har vært små og oversiktelige, for de involverte. Kontinuerlig fornyelse av modus og logistikk, muntlige avtaler og avvikling av hele "butikken" med visse mellomrom av sikkerhetsmessige grunner, har gjort det vanskelig for toll og politi.

I *Beyond fear: Thinking Security in an Uncertain world* diskuterer Bruce Schneier sikkerhet for legale bedrifter m.fl. (Schneier 2003). "Compartmentalization" er vannrette skott mellom avdelinger og nivå for å redusere skaden dersom inntrengere eller illojale ansatte misbruker sensitiv informasjon eller begår sabotasje. "Need to know" innebærer at ansatte ikke får vite mer enn det de strengt tatt trenger å vite. "Hiding" med anonyme kontorer og hemmelig adresser skjerner bedriftshemmeligheter mot uvedkommende. "Trustbuilding" bygger på en grundig sikkerhetsklarering av nye medarbeidere, med studier av livshistorie og karriere. "Diversion" sikres ved å spre falske opplysninger om bedriftens planer for å villede konkurrenter og organiserte kriminelle.

Slike grep kunne like gjerne vært hentet fra høydepunktene i norsk smuglerhistorie. Profesjonelle smuglere har sjelden eller aldri fulgt varene fra leverandør til kunder. Sjåførene har ikke fått beskjed om når og hvor de skal kjøre, før høyst nødvendig. Varene er blitt kjørt *til* grossistene for at de skulle vite minst mulig. Lossing er blitt foretatt i avstengte driftsområder og privateide tunneler. Trailere er blitt byttet om og logistikken forandret fra tur til tur. Nye medarbeidere er blitt rekruttert fra kjente miljøer for å sikre lojaliteten, som fengsler, idrettslag, arbeidsplasser, nabolag, vennekrets og familier som har hatt tradisjon for å smugle (Lampe og Johansen 2005). Falske opplysninger om tid og sted er "lekke" for å forvirre politiet. Forslagne smuglere har spredd uriktige opplysninger i mange år om hvem de har samarbeidet med, hvem de aldri har møtt og om hvem de hater (Johansen 2008).

De illegale alkoholmarkedene i Norge har vært *en alternativ økonomi* for de som kun har levd å av betjene disse markedene. Profesjonelle smuglere har hatt alkoholsmugling som yrke i det meste av sine yrkesaktive liv. Men de illegale markeder kan sees som *en kriminell økonomi* også. Transaksjonene som sådanne er ulovlige. Kriminelle generalister prøver seg der det er penger å hente, uansett geskjeftens moralske beskaffenhet. Fristelsen til å benytte kjente kriminelle metoder som vold, trusler og tyveri er tilnærmet uimotståelig når det står om store penger. Dertil kommer straffeforfølgningens kumulative effekt. Når et opplegg ryker melder mistanken seg i laget; hvem har vært uforsiktig, hvem har tystet og hvem skal bære tapet? Oppgjørets time kommer, og da går det hardt for seg. Illegale alkoholmarkeder sett som *en supplerende økonomi* innebærer at aktørene kombinerer legal og illegal næring. Det illegale kommer i tillegg til inntektene fra et legalt firma, eller en stilling i privat eller offentlig sektor (Johansen 2005).

Organiserte kriminelle som vil supplere med legal næringsvirksomhet i årene fremover har interessante muligheter. Juridisk og revisorfaglig veiledning lar seg ordne. Når det er vanskelige tider for illegal business ligger det en ekstra sikkerhet i legal næring. Men det er ikke alle som har slike ambisjoner. Økonomisk kriminelle med en fortid i næringslivet har gått lei, og ønsker seg ikke tilbake. Heller hippie eller kriminell. Flere har en fatalistisk tro på at de før eller senere vil bli arrestert og fengslet, så hvorfor ikke bruke pengene på damer, fest og moro så lenge man har et liv i frihet?

”Vasking” av ”svarte” penger er for det første et spørsmål om kompetanse. Flere har forsøkt, uten å få det til. Dernest er det et spørsmål om overskuddet er så stort at det er noe særlig igjen å ”vaske” etter at utgiftene er trukket fra, noe som langt fra er tilfellet for alle (Ingvaldsen og Larsson 2007). Men for de som tjener rimelig bra på kriminelle opplegg er moderat ”vasking” i fast eiendom eller egne firmaer en ukomplisert affære dersom ”vasken” tas over tid. Relativt vellykkede smuglere har fortalt om det i intervjuer, i sine villaer og fritidsboliger. Det kan ikke måle seg med suksessen til de ”store” innen økonomisk kriminalitet. De har aldri hatt ambisjoner om kriminelle monopol i en bransje som i amerikanske storbyer, eller kontroll med en landsby eller en bydel som på Sicilia. De anser seg som forretningsmenn. Den paranoide æresfølelsen til mafiaen er ikke deres stil. De er pragmatiske, vel vitende om at det skader businessen å være personlig og hevngjerrig. Kriminaliteten har lønt seg, for å vri litt på det puritanske ordtaket (Johansen 2007a).

Det trinnet som nok vil bli mest frekventert i årene fremover i norsk sammenheng er det nederste, men det mellomste trinnet ser også lovende ut. Utviklingspotensialet er der, både i Norge og for nordmenn på eventyrferd i fremmede land, som for generasjonene før dem.

Kriminalitet og kontroll - sett "von oven"

La oss starte utenfor Norden for perspektivets skyld, med *staten som forbryter*. Politisk historie og kriminalhistorie kan ha mye til felles. Tyranniets kriminologi med vold, drap, kidnapping, utpressing, utbytting, provokasjon, infiltrasjon og frihetsberøvelse har "inspirert" samtidige opposisjonelle til å omtale tyranniet som mafia i høyeste potens. Det korruperte kommunistregimet i Sovjet er ett eksempel, Hitler – Tysklands ran av jødisk eiendom og internasjonale kunsttyverier i særklasse er et annet. Eksempler på staten som forbryter er legio, det være seg fra antikken, middelalderen, renessansen eller vår egen tid.

Her nest kommer kriminalitet på "lavere" nivåer som når *avdelinger og nøkkelpersoner i politi og byråkrati er ledende i organisert kriminalitet*, og bruker tradisjonelle kriminelle som løpegutter. Politiet i New York hadde flere slike opplegg på 1930 - tallet og 1960 - tallet med spesialenheter som var "mafiafamilier" i sin egen rett. Politiet i russiske storbyer anklages for lignende kreativitet i dag; skytevåpen, vide hjemler, organisasjon, spesialtrening, lave lønninger, allmenn kynisme og tilgang til sensitive opplysninger om potensielle ofre i næringslivet, er en kraftfull kombinasjon. Amerikanske kriminologer omtaler mexicanske narkotikasmuglere som statsansatte fordi "edderkoppene" har sjefsjobber i politi og embetsverk. Underordnede i toll og politi i forbudstidens Norge menget seg ikke med kriminelle, men de smuglet gjerne på egen hånd – en del av dem. Det var noe helt annet, i deres øyne.

Myndighetspersoner og organiserte kriminelle har samarbeidet i mange land. Politikk, korrupsjon og organisert kriminalitet i sør- italiensk historie er tre sider i samme kriminelle trekant. Mafia og Camorra har hatt forståelse for at "penger er bedre enn bly", om ikke annet i første budrunde. (Beham 2002) Myndighetspersoner og organiserte kriminelle har felles økonomiske interesser i illegal og legal business, i Russland, Italia og USA. Andre samarbeidsprosjekter har vært maktpolitiske. Italienske myndigheter lot mafiafamilier ta seg av politisk og sosial represjon i lokalsamfunnet før og etter fascismen, med underforstått løfte om immunitet og vernetjenester. Tyrkiske sentralmyndigheter har hatt en meget lang tradisjon for å leie inn banditter som "muskler" mot politisk opposisjon i urolige tider. De politiske kapitlene i amerikansk kriminalhistorie har sine avsnitt: Politisjefer og borgermestere er blitt valgt med støtte fra organiserte kriminelle i storbyene, som fikk ro til å drive med sitt samtidig som politiet slo ned på andre kriminelle. Menigmann sov rolig fordi politiet "ordnet" opp, og det gjorde de kriminelle vinnerne også, på sitt vis.

Myndighetspersoner som ikke har villet vite av organisert kriminalitet. Sicilianske politikere var kjent for det i mange år. Mafiaen ble avskrevet som en myte. Katolske biskoper omtalte fri abort som en større trussel enn mafiaen. FBI's mangeårige direktør Edgar J. Hoover hevdet at organisert kriminalitet var en sosial konstruksjon (Gentry 1992). Kommuniste, landsens bankranere og privatlivet til

kongressmedlemmer og senatorer var en større risiko for USAs sikkerhet. Det finnes en egen genre om Hoovers passivitet i forhold til organisert kriminalitet. Påstandene om homoseksuell legning og spilllegalskap og (derav følgende) avhengighet av organiserte kriminelle kunne ha vært bedre dokumentert. Det synes mer sannsynlig at Hoover prioriterte som han faktisk mente, i tillegg til at han fryktet for at fokus på organisert kriminalitet ville føre til at konkurrerende politiinstanser fikk større bevilgninger enn FBI.

Myndighetspersoner har nedtonet trusselbildet av organisert kriminalitet, av vikarierende motiver. Som for eksempel i 1926 da det norske justisdepartementet sendte en instruks til politidistriktene om å evaluere bekjempelsen av smugling og hjemmebrenning. Departementet håpet på at politiet kunne klare seg med mindre bevilgninger. Det lå en føring i denne instruksjonen som ikke var til å ta feil av. Departementets påminnelse om at forbudstiden var på hell, og at det av *den* grunn var behov for færre ressurser til rusdrikkontrollen, var (i beste fall) bare en del av sannheten. Ønsket om å spare penger handlet egentlig om noe annet. Stortinget hadde startet en prosess med svære nedskjæringer i offentlige budsjetter, og skar vekk med hard hånd. De fleste offentlige etater måtte finne seg i en omgang under kniven. Det gjaldt politiet og tolletaten også, til tross for bekymringsmeldinger om at den organiserte smuglingen kom til å fortsette fordi avviklingen av forbudet ville bli avløst av noen meget høye avgifter på alkohol. Storting og departement ville tone ned trusselbildet av organisert kriminalitet på grunn av overordnede statsfinansielle hensyn. Så enkelt kan det sies. Politiet og tolletaten mistet kompetente medarbeidere, i motsetning til smuglerne som seilte inn i smulere farvann med alle ombord (Johansen 2007b).

Konfrontasjon og omgruppering

Mobiliseringen mot organisert kriminalitet har i nyere tid vært reel, selv om en del av nysatsningen er tilsynelatende, som når politiet går etter smuglere, bankranere og stortyver slik politiet har gjort i alle år. Svenske trusselvurderinger er blitt kritisert for å overdrive (Korsell 2008). Paul Larsson drøfter hva krigen mot den organisert kriminaliteten "gjør" med norsk politi (Larsson 2008). *Organisert kriminalitet på alle kanter - spør Vanja Lundgren Sørli og Karsten Ingvaldsen i en artikkel om den norske arenaen*, supplert med friske eksempler på nye fiendebilder (2007).

Enkelte myndighetspersoner og politikere har vært meget dramatiske i omtalen av organisert kriminalitet, om enn i oppriktig mening. Budsjettekniske hensyn og lønnsforhandlinger kan ha vært andre motiver for den nye dramaturgien. Flere har hatt saklige argumenter for sine forslag til etterforskning og strategiske analyser. Kriminalpolitisk retorikk er for øvrig en sak for seg; praksis er ikke alltid det samme. Interne planer om å arbeide mot organisert kriminalitet kan være oppriktige nok,

men tiden strekker ikke til. Mer enn en politimester har holdt igjen etter å ha erfart hvor ressurskrevende det er å straffeforfølge organisert kriminalitet. Store saker er blitt lagt til side av kapasitetsmessige grunner, til tross for beslag og tilståelse. Transport av pågrepne smuglere over lange avstander med overtidstillegg for politifolkene har svidd av lokale overtidsbudsjett. Øremerkede midler for bekjempelse av organisert kriminalitet er blitt stående ubrukt fordi politidistriktene har prioritert andre saker. En ledende politifaglig ekspert på organisert kriminalitet mener at det reelt sett er maksimalt 250 politifolk som arbeider på heltid mot organisert kriminalitet i Norge i dag.

Så lenge politiet er blitt evaluert i forhold til saksbehandlingstid og oppklaringsprosent har ikke de store og kompliserte org krim sakene fristet mest. Sannsynligheten for etterforskning i to - tre år, to - tre måneder i tingretten med påfølgende frifinnelse og en mulig ekstraomgang i lagmannsretten kan ha bidratt til at en politiadvokat har tenkt seg om både to og tre ganger, viss vedkommende har kunnet velge. *Careerkiller* er amerikansk juristslang for slike saker.

Norsk politi har aldri vært enig med seg selv. Noen har vært *korsfarere*, lagt "fienden" for hat og handlet i strid med instruks og hjemler. Enkelte har vært *eventyrere*, og kunne like gjerne ha vært på den andre siden, psykologisk sett og vel så det. Flere har vært *fagfolk* med et saklig og profesjonelt forhold til motparten. Majoriteten har vært *ni til fire* og aldri tatt med seg jobben hjem. Politiet har sett langt mer til hverdagskriminalitet og slitte skjebner; simpel og grov vinning, innbrudd i forretninger og boliger, husbråk, konemishandling, rusrelatert vold i hjemmene, forslåtte mødre, forsømte barn, trafikkkorseelser, fyllekjøring, slagsmål i fylla, ungdomsvold, seksuelle overgrep, slitne narkomane, hypre residivister, salg av dop i parker og på utesteder, psykisk syke personer, intens nabokrangel og sære anmeldelser. Det har nok vært så som så med romantikken når norske politifolk har kjørt sine runder på kvelds- og nattestid.

Oslo politidistriktene har riktignok hatt en del store saker i nyere tid, i tillegg til de "hverdagslige". Flere har vakt betydelig oppsikt, som når "gangsterne" har slåss for åpen scene. Det gjenspeiler seg i hovedstadens løssalgsaviser også, med en tydeligere vinkling på organisert kriminalitet. Uttalelser fra politiets representanter i en rekke lokalaviser og regionsaviser de siste tre årene viser et annet bilde. (*Adresseavisen, Bergens Tidende, Drammens Tidende, Fredrikstad Blad, Fædrelandsvennen, Oppland Arbeiderblad, Nordlys, Stavanger Aftenblad, Sunnmørsposten, Tønsberg Blad og Varden.*) Politifolkene uttaler seg mye om ungdomsfull, vold og voldtekter natt til søndag, animerte kverulanter som lager kvalm, narkomane som stjeler, innbrudd, husbråk, konemishandling, bilkjøring og båtturer i fylla – og noe om underslag kreditorsvindler, skattesnyteri og avgiftsunndragelser. Men de snakker sjelden eller aldri om "organisert kriminalitet" eller "kriminelle organisasjoner."

Spørsmålet om hvordan norsk politi vil profilere seg operativt og psykologisk, eller kommer til å bli profilert, i årene fremover som følge av en eventuell prioritering av organisert kriminalitet kan selvsagt ikke besvares på en entydig måte.

Først av alt gjenstår det å se hvor omfattende den eventuelle prioriteringen vil bli.

Noen politifolk kan nok bli grepet av korsfarermentaliteten og ta seg til rette, som under forbudstiden. Diffuse lovbestemmelser vil kunne passivisere noen og friste andre til kreative initiativ i forbindelse med etterforskning og påtale. Den norske staffelovens § 60 A åpner for eksempel for å forhøye maksimumsstraffen i straffebudet til det dobbelte for lovbrudd som begås som ledd i virksomheten til medlemmer av en organisert kriminell gruppe, likevel ikke mer enn fem års fengsel. "Med organisert kriminell gruppe menes en organisert gruppe på tre eller flere personer som har til hovedformål å begå en handling som straffes med fengsel i minst 3 år, eller hvor en vesentlig del av virksomheten består i å begå slike handlinger." Statsadvokatene i Oslo var kritiske til innføringen av denne lovbestemmelsen, som påpekt i avhandlingen til Kristin Karlsrud Larsen (2008). Det lukter toppolitisk initiativ og utenlandske forbilder av § 60 A. I land som Italia, Russland, Japan og USA finnes det kriminelle nettverk og grupper som er mye større og fastere organisert enn de norske, og mer varige. For flere av de gruppene, som for eksempel sicilianske og amerikanske mafiafamilier er den identiteten og respekten som følger medlemskapet et mål i seg selv. En "mafiaparagraf" kan ha noe for seg i forhold til slike grupper, men det gjenstår å se om en slik paragraf "treffer" de nettverksbaserte ad hoc - prosjektene som er typisk for det kriminelle Norge. Det er riktignok behov for samarbeid mellom flere aktører for å kunne utføre organisert kriminalitet, men det trenger ikke å bety noe mer enn at "gruppen" utelukkende skal jobbe sammen der og da, og at den vil bli oppløst etter at "jobben" er utført.

Eventyrene med politibakgrunn kan komme til å gå seg vill i fiendeland. Langt flere vil fortsette som saklige fagfolk etter å ha jobbet med tunge og opprivende kriminalsaker i årevis allerede, uten å ta det personlig. For flertallet i norsk politi vil det hverdagslige forbli i fokus, det være seg beordret eller frivillig. Det er heller ikke så usannsynlig at en og annen politimester kommer til å nedprioritere kompliserte org – krim saker, dersom de kan velge.

Italiensk, amerikansk og norsk politihistorie gir riktignok en del eksempler på effektiv straffeforfølgning av organisert kriminalitet. Italienske mafioser, amerikanske gangstere og norske spritsmuglere er påført en rekke alvorlige tilbakeslag. Når det skjer noe ekstraordinært alvorlig og tragisk som følge av organisert kriminalitet har myndighetene en tradisjon for å ta affære. Det voldelige og spektakulære ranet av Norsk Kontantservice i Stavanger i april 2004 (det såkalte NOKAS ranet) – med sitt commandolignende angrep og drapet på en politimann - trigget store ekstrebe-

vilgninger og prioritert straffeforfølgning. Det samme gjorde salget av metanol i 2002. Bortsett fra krigsårene 1942-1943 hadde det aldri inntruffet så mange dødsfall på grunn av metanolfgiftning i Norge i løpet av så kort tid. Men ingen storoffensiv varer lenge. Opptrapping på ett frontavsnitt fører unngåelig til tilbaketrekking eller våpenhvile på andre avsnitt. Dersom politiet setter inn det meste av ressurser og talent i en spesiell sak har de mistenkte grunn til å løpe, men andre kriminelle får arbeidsfred. Politiet fører en evig kamp om prioriteringer og bevilgninger, og har tradisjon for å omgruppere etter en seier. Erfarne kriminelle kjenner denne omskifteligheten og vet at tiden vil være på deres side. Myndige statsråder har hatt sitt å si også, med skiftende politiske signaler fra det ene statsrådsskifte til det andre. Hvert år – sin kampanje (Johansen 2007 b).

Nettverk og marked

Ivar A. Fahsing og Petter Gottschalk (2008) har kalt sin siste bok for *Kriminelle Organisasjoner*. Tittelen kan være ment for debatt. Boken fortjener å bli kjøpt, men kanskje ikke tittelen (for å si det litt spøkefullt) - selv om forfatterne henviser til flere organisasjonstyper, deriblant de uformelle og omskiftelige. Undertegnede har i flere av sine arbeider reservert seg i forhold til *organisasjonsbegrepet*:

”... det er et ”lånt” begrep fra studier av legale organisasjoner innen næringsliv og offentlig forvaltning som er mer tilslørende enn forklarende, fordi det overser den stadige forandring, og det utflytende og personavhengige som ofte kjennetegner miljøer som engasjerer seg i illegale markeder. Analyser som tar utgangspunkt i relasjoner mellom kriminelle nettverk og miljøer gir mer, slik jeg har erfart det. Nettverkene finnes i mange varianter, fra de lokale til de regionale, nasjonale og internasjonale, og med ulik grad av organisering. Nettverkene og de kriminelle konseptene forandrer seg over tid, i motsetning til miljøene og bekjentskapene som kan holde det gående i mange år, og derfor representerer en utømmelig kilde til stadige nye ”allianser” og ”opplegg” ” (Johansen 2001: 9).

”Vi er uenige i dette synet, ikke minst i den oppfatningen som her fremkommer om legale organisasjoner,” innvender Fahsing og Gottschalk. ”Det gis her et inntrykk av at legale organisasjoner er stabile, mens de i virkeligheten er gjenstand for både dynamikk og turbulens.” (Fahsing og Gottschalk 2008:14). I *Nettverk i gråsonen* presiseres det riktignok at kritikken av organisasjonsmodellen er myntet på det monolittiske og statiske organisasjonsbildet av organisert kriminalitet som Donald Cressey (1969) forsøkte seg på. Men Fahsing og Gottschalk har rett i at undertegnede er skeptisk til begrepet *kriminelle organisasjoner*. Fahsing og Gottschalk skriver for (blant annet) BI - studenter og fagfeller som har organisasjonsteori som fag. Undertegnede henvender seg til kriminologistudenter og den interesserte offentlighet. Den lesekreten assosierer nok ”organisasjon” med noe større og mer permanent enn de kriminelle nettverkene i Norge, selv om det tas høyde for at legale organisasjoner

har sine uformelle sider og utsettes for periodisk turbulens. Dramaturgien i begrepet kan virke en smule voldsomt. Men uansett er det prisverdig at Fashing og Gottschalk markerer uenighet og inviterer til debatt.

La oss ta de legale og illegale aktørene i de norske alkoholmarkedene som ett eksempel, for å vurdere organisasjonsbegrepets relevans. De er alle organisert på en eller annen måte, men i hvilken grad og på hvilken måte? Både smuglere og A/S Vinmonopolet handler med alkohol. Polet har ikke lov å reklamere. De illegale tar ikke sjansen. Smuglerne kan justere sine priser for å posisjonere seg i konkurransen. Det har ikke Polet lov til. Polet er en gigant med et svært hovedkontor, lagre, produksjonslokaler, logo, salgsmonopol, mange utsalg, et meget stort vareutvalg, faste åpningstider, offentlige regnskap og revisjon. Distribusjonen og salget i det illegale markedet er tilnærmet konspiratorisk, og basert på at man "kjenner noen" i siste salgssledd. Mange smuglere er til og fra. De fleste er svært uforutsigbare. Opplegg og allianser forandres i løpet meget kort tid, eller avvikles på grunn av frykt for toll og politi. Fjorårets marked kan være vesensforskjellig fra årets. Smugling er som spagetti; man aner et mønster men ikke hvilket - utalte en engelsk toller for noen siden. Ingen kjenner omfanget av det illegale markedet målt i omsatt mengde alkohol eller antall aktører fordelt på ulike funksjoner og grad av profesjonalitet. Organisasjonskartet til A/S Vinmonopolet er nok tydeligere enn som så.

Paul Larsson er kritisk til begrepet organisert kriminalitet og vil klare seg uten (Larsson 2008). Historisk orienterte kriminologer har gjort det før ham. Larsson har rett i at avgrensingsproblemene er i største laget. Noen norske "gjengmedlemmer" har (for eksempel) "avansert" til narkotikahandel, torpedovirksomhet og organiserte tyverier, mens flertallet har holdt det gående med småkriminelle strøjobber som det aldri er blitt noe karriere av. Camorra – klanene i Napoli har spesialisert seg på den type utbytting, også. Mindreårige og unge, arbeidsledige rekrutteres ad hoc for å selge narkotika, transportere tjuvegods, dumpe giftig avfall, kreve inn gjeld og drepe konkurrenter og tystere for en ussel betaling. Opptak i "klanene" kan de bare glemme (Saviano 2008). Hvem er de organiserte kriminelle i disse persongalleriene? Grenseoppgangen mellom organiserte kriminelle og andre aktører i de illegale alkoholmarkedene er like vanskelig dersom begrepet "organisert kriminalitet" er vårt eneste kompass. Importører selger til grossister, og grossister til detaljister. Noen importerer, distribuerer og selger på heltid, og langt flere på deltid eller i "sesongen." Kundene kjøper til seg selv, og til sine venner uten å ta seg ekstra betalt. Norske smuglere kjøper alkohol av legale produsenter og leverandører i utlandet. Noen sjåfører er profesjonelle i sprit, flere kjører nå og da. Hvem er organiserte kriminelle og hvem er noe annet? En profesjonell smugler er en "organisert kriminell". Men hva med en næringsdrivende som smugler alkohol i skjul av sin legale import? Eller en importør som oppgir 70 prosent av sitt legale vareparti til fortolling, og selger resten

på si uten å skatte av det? Eller yrkessjåføren som har faste legale kjøreoppdrag, og "bare" tar med smuglervarer når det er ledig plass traileren? Hvor mye må den ene eller annen smugle før smuglingen kan defineres som organisert kriminalitet? For svenskene er grenseoppgangen enda vanskeligere fordi reglene for privatimport er så flytende. Hvordan kan en toller vite om de mange flaskene i bagasjerom og på tilhengere er ment for en stordrikkende sjåfør eller om sjåføren er en smugler som har kjøpt inn for å selge? (Weding 2007).

Slik kan vi stille våre spørsmål og holde det gående med ny – gamle definisjoner av organisert kriminalitet til vi blir svimeslått og er like langt som for ti – femten år siden, og slik vil det forbli med abstrakte begrep og definisjoner som hever seg over tid og sted. Generasjoner av kriminologer og samfunnsvitere er ikke ukjente der med, etter å ha blitt flasket opp med populære begrep som *ungdomskriminalitet*, *gjengkriminalitet*, *økonomisk kriminalitet*, *internasjonal kriminalitet*, *institusjonalisering*, *marginalisering*, *tette samfunn*, *moralsk panikk*, *rettsliggjøring*, *makt og kultur*. Slik begrep må i prinsippet til, men så er det bruksverdien da; om de tar av i abstrakte resonnementer eller prøves ut i konkrete sammenhenger. Men spørsmålet er ikke om vi skal beholde eller gi avkall på begrepet *organisert kriminalitet*, det være seg EU's punktvisse eller den tradisjonelle henvisningen til planlegging, organiseringsgrad, koordinering, arbeidsdeling og varighet. Saken er heller at abstrakte definisjoner aldri bør stå alene. Utfordringen ligger i hvilke sammenhenger vi utleder og bruker definisjonene, og hvordan.

Organisert kriminalitet kan (for det første) studeres i et *nettverksperspektiv*. Det vil ta høyde for ulik organisering, forskjell i varighet og omskiftelighet, og mulige linker til andre økonomiske og kriminelle nettverk. Dertil kommer de territoriale og geografiske dimensjonene, fra salg av tjuvegods i nabolaget til internasjonal smugling.

Markedsperspektivet kan være det neste. Derved vil vi kunne fange inn typen varer og tjenester, veteraner, debutanter, rådgivere, produsenter, leverandører, investorer, amatørsmuglere, deltidssmuglere, profesjonelle smuglere, firmasmuglere, grossister, kontraspanere, utlånere, innkrevere, selgere, sjåførere, hjelpemannskaper, konkurrenter, lettere, kontrollører, faste kunder og de som kjøper av og til. Hvem som er "organisert kriminelle" eller ikke blir mindre viktig i et slikt perspektiv. De illegale markedene er der og de funker.

Det historiske perspektivet vil kunne gi oss forløpet til og rammebetingelser for samtidige, illegale markeder, og kanskje en større ro i analysene også. Profesjonelle smuglere og hjemmebrennere ville ikke hatt noe levebrød uten norsk alkoholpolitikk. Forbudet på 1920-tallet var kick off, etterfulgt av høye avgifter på alkohol, begrenset tilgjengelighet, rasjonering under den andre verdenskrig og polstreiker i 1978, 1982 og 1986. Smugling, gråsoner og internasjonal kriminalitet er ikke noe nytt. Det er modus og nisjer som har variert, som i internasjonal handel ellers.

”Krigen” mot organisert kriminalitet har også sin norske historie, som kan overgå det meste. I forbudstiden fyrte norske tollkryssere av sine kanoner mot smuglerracere fullastet med (lett antenkelig) 96 prosent ren sprit, for å treffe! Statspolitiet skøyt med skarpladde revolvere etter biler som nektet å stanse fordi sjåførene trodde at politifolkene var landveistrøvere. Menneskeliv gikk tapt. I retten ble det krevd omvendt bevisbyrde og kjørt prosedyrer basert på uhjemlet telegrafensur og provokasjon i smuglermiljøene. Fanatiske avholdsfolk fungerte som selvoppnevnte angivere i lokalsamfunnet, skapte ondt blod mellom gamle naboer og plaget vettet av overarbeidede lensmenn (Johansen 1985, Johansen 1994).

Transaksjonene og samarbeidsformene i illegale markeder kan virke meget ad hoc og kaotiske når studiet av dem begrenses i tid, men ikke i samme grad når tidsperspektivet utvides. Prosjekt og allianser forandrer seg hele tiden selv om ”miljøet” består, det er nå så. Men etter en tid begynner kanskje prosjekter og allianser å gjenta seg litt også. Det vil si et mønster og en viss kontinuitet likevel, det tar bare noen flere år å se det.

Referanser:

- Aromaa, Kauo (2004) Organiserad kriminalitet – Europa och Finland. I: *Organisert og økonomisk kriminalitet - Myter og realiteter*. Paul Larsson og Trond Myklebust (red). OSLO: PHS Forskning.
- Beham, Tom (2002) *See Naples & Die. The Camorra & Organised Crime*. London and New York: I.B. Tauris Publishers.
- Block, Alan (1985) *East side-West side. Organizing crime in New York 1930-1950*. London: Transaction Books.
- Cressey, Donald R. (1969) *Theft of nation*. New York: Harper & Row.
- Dahl - Gedde Siri, Anne Hafstad og Alf Endre Magnussen (2008) *Korrupsjon i Norge*. Oslo: Kagge forlag.
- Duyn, P.C. van (1996) The phantom and threat of organized crime. *Crime, Law and and social Change*. 24.
- Duyn, P.C. van (2002) Crime-entrepreneurs and financial management. In: *Upper-world and underworld in cross-border crime*. P.C.van Duyn, K. von Lampe. & N. Passas (eds). Nijmegen: Wolf Legal.
- Fahsing, Ivar A og Petter Gottschalk (2008) *Kriminelle organisasjoner. Hvordan forstå organisert kriminalitet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Folkvord, Erling (1990) *Rapport frå rottereiret. Korrupsjon i Norge*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Gentry, Curt (1992) *J. Edgar Hoover. The man and the Secrets*. New York: W.W. Norton & Company.
- Haller, Mark H (1990) Illegal enterprise. A theoretical and historical interpretation. *Criminology*. (2)

- Hanao, Kristin (2000) *Grove ran – slik utøverne ser det: en intervjuundersøkelse med 14 menn dømt for grove ran*. Oslo: Hovedoppgave i kriminologi.
- Ingvaldsen, Karsten og Paul Larsson (2007) Hvitvasking på det norske verdipapirmarkedet. Om hvitvaskingsens betingelser. I: *Skatteunndragande, penningtvätt och organiserad brottslighet*. Stockholm: Forskningsrapport nr 19, Handelshögskolan.
- Johansen, Per Ole (1977) *Menstadkonflikten 1931*. Oslo: Tiden.
- Johansen, Per Ole (1985) *Brændevinskrigen*. Oslo: Gyldendal Norsk forlag.
- Johansen, Per Ole (1987) Kampen om den tvungne voldgift. *Nordisk Tidskrift for kriminalvitenskap*. (1).
- Johansen, Per Ole (1994) *Markedet som ikke ville dø. Forbudstiden og de illegale alkoholmarkedene i Norge og USA*. Oslo: Rusmiddeldirektoratet.
- Johansen, Per Ole (1996) *Nettverk i gråsonen - et perspektiv på organisert kriminalitet*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Johansen, Per Ole (2001) Kriminalitetens globale økonomi. I: *Rætfærd* 24 (95).
- Johansen, Per Ole (2004) *Den illegale spriten. Fra forbudstid til polstreik*. Oslo: Unipub.
- Johansen, Per Ole (2005) Organized crime, Norwegian style. In: *The organised crime economy. Managing crime markets in Europe*. Petrus C. van Duyne, Klaus von Lampe, Marten van Dijck and James L. Newell (eds). Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
- Johansen, Per Ole (2007a) The come - back boys of the illegal markets. In: *Crime business and crime money in Europe. The dirty linen of illicit enterprise*. Petrus C. van Duyne, Almir Maljevic, Marten van Dijck, Klaus von Lampe, Jackie Harvey (eds). Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
- Johansen, per Ole (2007b) Spritåret 1926. Oslo: *Polithistorisk selskap*. Årskrift.
- Johansen, Per Ole (2008) Never a final design: Interviewing Norwegian alcohol smugglers. In: *Trends in organized crime*. 11. (1)
- Johansen, Per Ole and Roger Stubberud (2008) *Organized crime and legal business in Norway*.
- Paper presented at the annual conference of the European Society of Criminology. Edinburg 2nd – 5th September 2008.
- Junninen, Mika (2006) *Adventures and Risk-Takers*. Helsinki: HEUNI.
- Korsell, Lars, Anita Heber, Bill Sund og Daniel Vesterhav (2005) *Narkotikabrottslighetens organisasjonsmønstre*. Stockholm: Brå rapport.
- Korsell, Lars (2008) *Hur organiserad är den organiserade brottsligheten?* Umeå: Manus, Umeå Universitet.
- Lampe, von Klaus (2005) Organized crime in Europe. In: *Handbook of Transnational Crime & Justice*. P. Reichel (ed). London: Sage publications.

- Lampe, von Klaus and Per Ole Johansen (2005) *Organized crime and trust. In: Global Crime. (2)*
- Larsen, Karlsrud Kristin (2008) *Straffelovens §60a og organisert kriminalitet*. Oslo: Masteavhandling i kriminologi. Institutt for kriminologi og rettssosiologi. Universitetet i Oslo.
- Larsson, Paul (ed) (2004) *Organisert kriminalitet – myter og realiteter. Om behovet for kunnskapsorientert analytisk tilnærming til den organiserte kriminaliteten*. Oslo: PHS - Forskning.
- Larsson, Paul (2008) *Organisert kriminalitet! En innføring*. Oslo: Pax.
- Nelli, Humbert S (1976) *The business of crime. Italians and syndicate crime in the United States*. New York: Oxford University Press.
- Peters, Thomas J and Waterman, Robert H. (1982) *In search of excellence: lessons from America's best-run companies*. New York: Harper and Row.
- Ruggiero, Vincenzo (1996) *Organized and corporate crime in Europe: offers that can't be refused*. Dartmouth: Aldershot.
- Saviano, Roberto (2008) *Gomorra. Mafiaen i Napoli*. Oslo: H. Aschehough & Co.
- Schneier, Bruce (2003) *Beyond fear: thinking sensibly about security in an uncertain world*. New York: Copernicus Books.
- Smith, Dwight C. Jr (1975) *The Mafia Mystique*. New York: Basic Books Inc., Publishers.
- Smith, Dwight. C. Jr (1982) White-Collar Crime, Organized crime, and the business Establishment: Resolving a Crisis in Criminological Theory. In: *White - Collar and Economic Crime*. Peter Wickman and Timothy Dailey (eds). Toronto: Lexington Books.
- Sørli, Vanja Lundgren og Karsten O.F. Ingvaldsen (2007): *Organisert kriminalitet på alle kanter? Den norske arenaen. I: Brott i välfärden. Festskrift till Henrik Tham*. Stockholm: Kriminologiska Institutionen. Universitetet i Stockholm.
- Vesterhav, Daniel, Johanna Skinnari og Lars Korsell. (2007) *Narkotikadistributörer. En studie av grossisterna*. Stockholm: Brå rapport.
- Weding, Linda (2007): *Organizational patterns for large-scale smuggling and alcohol distribution in Sweden. A pilot study. I: Hva kan de som ikke vi kan: Om vinnere i organisert kriminalitet og økonomisk kriminalitet*. Oslo: NSFK kontaktseminar.

Adresse:

Institutt for Kriminologi og rettssosiologi
 PB 6706
 St. Olavs Plass
 N-0130 Oslo